

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ПРАКТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Узагальнено й систематизовано теоретичні та практичні відомості щодо проблем підготовки слідчих для практичних підрозділів органів внутрішніх справ. Запропоновано авторський підхід, за яким підготовку слідчих повинні здійснювати переважно вищі навчальні заклади системи МВС України, удосконаливши навчальний процес згідно з вимогами сьогодення, для реалізації чого надано конкретні пропозиції та рекомендації.

Проблеми політичного, економічного, соціального характеру, які існують у суспільстві, відображаються на правоохоронній сфері життя країни, впливають на якість забезпечення та охорони прав і свобод її громадян, вимагають негайного вирішення застарілих проблем правозастосовної діяльності та реформування правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ (далі – ОВС), результати роботи яких, за матеріалами виступів засобів масової інформації, щоразу викликають у суспільстві певний громадський резонанс. Аналіз досліджень учених свідчить про те, що на ОВС ще за радянських часів були покладені окремі обов'язки, які фактично не стосувалися виконання правоохоронної функції та відволікали від виконання основних конституційних завдань. За останні роки розбудови нашої держави при кожній зміні влади політичні лозунги про доцільність і своєчасність реформування правоохоронної системи звучали дедалі голосніше, але конкретних кроків щодо їх реалізації на фоні гострих політичних баталій майже не зроблено. Нині законодавчий орган, від рішень якого залежить реалізація очікуваних змін, почав нарешті працювати більш активно, а законодавчі акти – прийматись набагато швидше й ефективніше. При цьому нарешті стали розглядатись і вирішуватись багато застарілих проблем щодо конкретного реформування органів внутрішніх справ, які відіграють головну роль у запобіганні і протидії злочинності. Ці процеси знаходяться під постійним контролем Президента України В. Ф. Януковича, який, зокрема, зазначив, що у сучасному стані необхідний якісно новий підхід до організації роботи досудового слідства. Потрібно

вже сьогодні забезпечити реальну процесуальну незалежність працівників указаної служби. Це не тільки відповідатиме меті та духу реформ, а й дозволить уникнути карального ухилу слідства, помилок та порушень прав людини [1; 2], що ми підтримуємо. Крім цього, видано Указ Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки», яка, зокрема, визначає шляхи удосконалення підготовки фахівців, їх зростання та соціального захисту в майбутній діяльності [2].

Проблема підготовки слідчих, зокрема для органів внутрішніх справ, у пострадянський період розглядалася О. М. Бандуркою, Р. С. Белкіним, В. Є. Бондарем, О. М. Головком, С. М. Гусаровим, А. К. Давидюком, О. Ф. Долженковим, К. С. Ізбаш, С. В. Ківаловим, П. В. Колядою, В. Є. Коноваловою, В. В. Конопльовим, О. М. Литвиновим, В. І. Московцем, А. А. Осауленком, В. П. Петковим, О. Ю. Синявською, В. І. Фаринником, О. М. Цільмак, О. Ф. Штаньком, В. Ф. Шевченком, Г. Х. Яворською, С. І. Яковенком та багатьма іншими науковцями і практиками. Однак у сучасних умовах розвитку України і реформування органів внутрішніх справ доцільно проводити подальші дослідження для напрацювання нових підходів щодо підготовки фахівців для ОВС.

У жовтні 2011 р. відбулися парламентські слухання з питань реформування органів внутрішніх справ, що отримало багато відгуків серед депутатів, науковців, представників різних міністерств та відомств, судових органів, членів громадських об'єднань та правозахисних організацій, які підтримали ініціативу проведення відповідних змін. У ході їх проведення про певний напрям реалізації вказаного зазначив

і Голова Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності В. Д. Швець, який, зокрема, зазначив, що необхідно негайно розпочати процес реформування у реальному часі. Він зауважив, що реформа МВС не може відбуватися у вакуумі. Разом із реформою всієї правоохоронної системи ми маємо змінити сутність даного органу державного управління. Суттєві пропозиції і зауваження щодо реформування ОВС на сучасному етапі розвитку України висловив і депутат Верховної Ради України чотирьох скликань, академік Академії правових наук України, заслужений юрист України О. М. Бандурка, який багато років професійно займається вирішеннями порушених проблем і питаннями підготовки фахівців для МВС та інших міністерств і відомств України. Він зазначив, що міліцію легко критикувати, але в ній важко працювати. Країна не може забезпечити європейський рівень її матеріально-технічного забезпечення. Але змінити своє ставлення до міліціонера ми можемо. Система заслуговує на повагу, бо міліція робить свою справу в будь-який час і за будь-яких обставин. Його підтримав Голова Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України В. А. Бевз, який зазначив міліція – це дзеркало народу. Тому, зауважив він, давайте частіше дивитись у дзеркало, намагатися бути ближчими до проблеми, об'єктивними [3, с. 3–4], що ми й підтримуємо.

У системі МВС України працює понад 14 тис. слідчих, які щорічно розслідують понад 430 тис. і закінчують провадження у понад 184 тис. кримінальних справ [1, с. 8]. Сьогодні вирішується доля майбутнього міліцейського слідства та інших правоохоронних органів і судів країни, розробляється система забезпечення й охорони прав і законних інтересів громадян через всенародне обговорення у суспільстві та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, який відстає від чинного Кримінального кодексу України більш ніж на десять років, але який також доцільно удосконалювати поряд із КПК України. Безпосередньо ректор, академік НАПрН, заслужений юрист України О. М. Бандурка і науковці Харківського національного університету внутрішніх справ беруть у цих процесах досить активну участь, зокрема в складі Робочої групи комітету Верховної Ради по законодавчому забезпеченню правоохоронної діяльності при опрацюванні проекту КПК України та інших законопроектів і нормативно-правових

актів. На сьогодні позитивно змінюється позиція окремих керівників щодо передачі підготовки слідчих для ОВС у цивільні юридичні навчальні заклади країни. Такі «експерименти» вже проводились на теренах України, але вони призводили до того, що випускники цивільних юридичних навчальних закладів залишили міліцейські підрозділи і здебільшого перейшли для подальшої роботи в інші правоохоронні структури, бо при навчанні у них не було виховано міліцейських патріотичних поглядів та не проведено підготовки до правоохоронної роботи в екстремальних умовах тощо. На користь цього, як зазначає К. С. Ізбаш, свідчить аналіз статистичних даних ГСУ МВС України, згідно з яким, за 8 місяців 2011 р. на роботу до слідчих підрозділів ОВС прийнято 823 (у 2010 р. – 781) випускників вищих навчальних закладів системи МВС, з яких звільнилось лише 40 (у 2010 р. – 35). Для порівняння: із 178 випускників 2011 р. Юридичної академії України імені Ярослава Мудрого у тому ж році звільнилось 27 молодих слідчих (а у 2010 р. – із 192 випускників звільнилось 33 молодих слідчих). Для порівняння: частка звільнених у 2011 р. від кількості випускників навчальних закладів ОВС становила лише 4,8 %, а з названого навчального закладу відповідно – 15,6 % (у 2010 р. така частка між вказаними категоріями навчальних закладів відповідно становила 4,2 % та 17,1 %) [4, с. 169]. Слід зазначити, що автор даної статті (як і багато представників науково-педагогічного складу навчальних закладів МВС), закінчив Юридичну академію імені Ярослава Мудрого, пишається цим, його колективом та науковцями, усіма досягненнями, є патріотом навчального закладу, але, як його навчили в студентські роки, стоїть на позиції об'єктивності і державності та має свою точку зору, згідно з якою руйнувати систему підготовки, зокрема слідчих, у вищих навчальних закладах системи МВС України, які без належного на те фінансування з боку держави, розвивались у різних напрямках десятками років і в яких в основному самотужки створювався і виховувався науково-педагогічний склад, є нелогічним і недоцільним для держави, ОВС та її керівників.

Окремо слід наголосити, що незважаючи на щорічний випуск фахівців юридичними навчальними закладами (як системи МВС, так і цивільними), якісний склад слідчих ОВС з юридичною освітою не покращується, а навпаки, погіршується. Так, за дослідженням вчених, у 1990 р. в системі колишнього МВС СРСР

працювало 88 % слідчих із вищою освітою, а станом на кінець 2007 р. питома вага слідчих працівників ОВС з вищою юридичною освітою в Україні становила лише 79,6 %, що на 8,4 % менше [4, с. 68], і це незважаючи на те, що кількість вищих навчальних закладів системи МВС у незалежній Україні набагато перевищує їх кількість у нашій країні радянського періоду. Починаючи з 1990 р., унаслідок кризових явищ у державі відбувалося розмивання професійного ядра слідчого апарату, спостерігався найбільший відтік кваліфікованих слідчих в органи Державної податкової адміністрації, прокуратури, суду, адвокатури, комерційні та банківські структури [5, с. 158], а останнім часом у зв'язку із зміною пенсійного законодавства та зняття пільг. Указане дослідження ще раз підтверджує нашу думку про доцільність продовження підготовки більшої частини майбутніх слідчих саме в навчальних закладах системи МВС України.

Проблеми підготовки фахівців для підрозділів слідства ОВС залишаються не простими, але вирішуються за рахунок підвищення кількісного і якісного наукового потенціалу професорсько-викладацького складу міліцейських навчальних закладів, удосконалення різних форм навчання, у поєднанні із паралельним напрацюванням практичних навичок курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів. Незважаючи на відсутність належного фінансування, керівники різних рівнів навчальних закладів знаходять можливість вирішувати наявні проблеми щодо підтримання і покращення матеріально-технічної бази, щодо підвищення ефективності та якості навчання і виховання майбутніх слідчих для практичних підрозділів ОВС. Щодо якості навчання в системі ОВС можна навести такий приклад. Уперше за всю історію міліцейського слідства в минулому і поточному роках Головне слідче управління МВС України запропонувало керівництву ХНУВС направити на практичне стажування до ГСУ МВС України по декілька курсантів випускних 4-х курсів, з яких за результатами у 2011 р. відібрані і вже працюють 2 випускники минулого року, а чотири курсанти-випускники 2012 р. проходять стажування в цей час.

За дослідженням питання форм та методів виховного і навчального процесу щодо підготовки слідчих повинні постійно удосконалюватись і спиратись при цьому на досвід попередніх та розроблення новітніх методик. За визначенням В. Л. Васильєва, професіограма слідчого складається із декількох блоків, яка

послідовно включає певні аспекти його діяльності. До них, зокрема, можна віднести: а) пошукову діяльність (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрацію уваги, високу орієнтацію); б) комунікативну діяльність: товариськість, комунікабельність, емоційну стійкість, чутливість, вміння вислухати людину, вміння розмовляти з нею; в) задовільну діяльність, акуратність, пунктуальність, чітке, грамотне написання документів; г) організаційну діяльність: самоорганізацію, волю, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаційні й управлінські здібності в роботі з людьми; д) реконструктивну діяльність: пам'ять, уяву, загальний і спеціальний інтелект, інтуїцію [6, с. 108]; е) соціальну діяльність – загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; спеціальні якості: прагнення до істини та торжества справедливості, професійну гордість, професійну етику, офіцерську й людську гідність тощо [7, с. 22]. Саме ці та інші якості повинні прищеплюватись майбутнім фахівцям слідства, над чим постійно працює професорсько-викладацький та командний склад вищих навчальних закладів системи ОВС. До речі, багато випускників міліцейських ВНЗ, окрім підрозділів ОВС, також працює в органах державної влади різних рівнів, прокуратури, у судах тощо.

У той же час у практичній діяльності слідчих підрозділів ОВС ще існують невирішені проблеми щодо виховання і прищеплення підвищеної персоналізації позитивної поведінки. Слід зазначити, що, на думку багатьох учених, процес навчання і виховання є єдиним і неподільним. Принципи виховання є принципами навчання, а принципи навчання – принципами виховання. Результати їх взаємодії – це принципи єдиного навчально-виховного процесу. Тому здійснювані в літературі спроби розмежувати принципи навчання і принципи виховання є штучними й логічно необґрунтованими [8, с. 28–29], що ми підтримуємо. Однією із важливих проблем щодо виховання в майбутніх фахівців повинно бути прищеплення несприйняття вчинення порушень дисципліни, законності, корупційних дій тощо. Правоохоронцям почасти доводиться мати справу з тими, хто зухвало зневажає закон. І щоб не зачерствіти, не стати формалістами, бути постійно уважними, чуйними і доброзичливими до людей, майбутні слідчі повинні плекати в собі ці якості. Допомогати їм у процесі такого удосконалення мають керівники всіх рівнів. Ефективність роботи досудового слідства залежить від чистоти його лав: ми маємо на

увазі моральну зрілість фахівців, яка досягається неухильним дотриманням закону. Це правило має стати особистою філософією життя кожного майбутнього і діючого працівника, котрий сумлінно служить народу. Тільки тоді, коли міліція продемонструє такі якісні зміни, вона відчує реальну підтримку людей у справі запобігання й викорінення правопорушень. Тільки тоді суспільство побачить у кожному правоохоронцеві справедливого, надійного й порядного партнера, а близькі пишатимуться ним, бо не матимуть нагоди випити «гірку чашу» сорому за його негідні вчинки [9, с. 5–6].

Підводячи підсумки зазначеного, слід зробити наступні **висновки**. При вирішенні питань формування вказаних та інших позитивних якостей у майбутнього слідчого в системі навчання, на нашу думку, слід удосконалювати відповідні методики викладання певних галузей права, формування відповідних алгоритмів навчальних і робочих програм, в цілому навчально-методичного забезпечення дисциплін, що викладаються в навчальних закладах юридичного напрямку. Маючи певний досвід практичної діяльності на слідчій роботі і в діяльності оперативних підрозділів ОВС та досвід педагогічної діяльності, ми вважаємо, що при підготовці майбутніх юристів, зокрема слідчих, у навчальному процесі слід концептуально перебудувати навчально-методичне забезпечення з тим, щоб воно було побудовано таким чином, коли паралельно на одному із курсів (наприклад, на третьому курсі) викладались, зокрема, такі дисципліни: кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, судова медицина та оперативно-розшукова діяльність. Наприклад, вивчаючи кримінальне право, зокрема тему щодо злочинів проти життя і здоров'я, курсант з іншого предмета, такого, як судова медицина, вже на той час може отримати знання про будову тіла людини, початок і закінчення життя людини, класифікацію тілесних ушкоджень тощо, а з криміналістики – особливості огляду місця події таких видів злочинів, методику початкових та подальших слідчих дій тощо. Відповідно в оперативно-розшуковій діяльності він вивчатиме перші початкові та подальші оперативно-розшукові дії, враховуючи те, які тілесні ушкодження спричинені і яким способом та знаряддям, при застосуванні певних оперативно-розшукових заходів щодо розкриття злочинів по «гарячих слідах», спиратись на результати огляду місця події тощо. Таким чином, у курсанта, слухача чи студента, який паралельно буде отримувати знання із

вказаних правових дисциплін, швидше й ефективніше проходитиме процес пізнання щодо запобігання, розкриття, викриття і розслідування окремих видів злочинів тощо, чого й потребує правозастосовна діяльність. Другий напрям удосконалення навчального процесу, на нашу думку, пов'язаний зі скороченням обсягу загальнотеоретичних дисциплін на першому курсі навчання із одного навчального року до одного семестру, зі складанням не екзаменів, а заліків. Це пов'язано з тим, що терміни навчання в навчальних закладах МВС менші на один рік, ніж у цивільних навчальних юридичних закладах, а понятійний апарат таких дисциплін за його новизною і обсягом після закінчення шкільної програми, на нашу думку, заскладний, засвоюється важко, що негативно впливає на засвоєння поданого матеріалу та в цілому знижує мотивацію для подальшого навчання й роботи за майбутньою спеціальністю. Однак навчально-методичні центри навчальних закладів такі пропозиції науково-педагогічного складу профільюючих кафедр не враховують при формуванні навчальних і робочих програм і навчально-методичного забезпечення дисциплін, що викладаються, з урахуванням необхідності перерозподілу навантаження на викладацький склад різних кафедр навчальних закладів системи МВС. Невирішення порушених проблем відповідним чином і надалі негативно впливатиме на ефективність пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, зокрема слідчих. Окрім цього, на нашу думку, саме слідчий ОВС повинен мати повну вищу освіту і отримувати диплом магістра, що також потребує удосконалення і перебудови навчального процесу, зокрема в навчальних закладах системи ОВС України. Іншим позитивним зрушенням у підборі кандидатів на посади слідчих в ОВС могла б бути система підготовки помічників слідчих у навчальних закладах системи ОВС із, наприклад, дворічним терміном навчання з отриманням освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст». Останню пропозицію треба враховувати виходячи із проекту нового КПК України, із якого випливає збільшення навантаження на слідчого, зокрема при обов'язковому узгодженні ним основної кількості слідчих дій з прокурором, а пізніше – отримання дозволів в судах, що забиратиме велику кількість часу і становить собою малокваліфіковану діяльність, яку міг би здійснювати помічник слідчого, у зв'язку з чим терміни і правові витрати були б значно меншими, а ефективність була б значно вищою,

що, у свою чергу, сприяло б ще й підвищенню іміджу правоохоронної системи, зокрема ОВС. Такі посади помічників слідчого (поліцейського, що розслідує злочини) існують у поліції

багатьох зарубіжних країн. У той же час порушені питання не є остаточними і підлягають подальшому науковому дослідженню.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ за 2011 рік та організаційно-управлінські заходи щодо її покращення / Головне слідче управління МВС України, 2012 р. – К. : РВВ МВС України. – 30 с.
2. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки : указ Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
3. Матвейчук О. У парламенті розуміють потребу в реформуванні ОВС / О. Матвейчук // Іменем закону. – 2011. – 13 жовт. – № 41 (95791). – С. 3–4.
4. Избаш К. С. Теоретичні, організаційні та правові питання роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України : монографія / К. С. Избаш. – Х. : НікаНова, 2011. – 218 с.
5. Коляда П. В. Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі / П. В. Коляда. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 158 с.
6. Литвинов А. Н. Логика в следственной и экспертной деятельности: проблемы применения и оценки : учеб. пособие / А. Н. Литвинов, Н. Н. Тагаев, С. П. Лапта. – М. : ЮРКНИГА, 2005. – 112 с.
7. Meixner F. Kriminaltaktik in Einzeldarstellungen / F. Meixner. – Hamburg : Kriminalistik Verlag, 1954. – 216 s.
8. Сергєєв В. Ф. Виховна робота в сучасному вищому закладі освіти : метод. рек. / В. Ф. Сергєєв, В. Є. Прокопчук, Н. В. Балабуха. – Луцьк: Вежа, 2000. – 206 с.
9. Карпюк Г. «Гірка чаша» для слідчих / Г. Карпюк // Іменем закону. – 2012. – 2 лют. – № 5 (5807). – С. 5–6.
10. Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Харьков : Основа, – 1990. – 198 с.
11. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих навчальних закладів МВС України : монографія / Г. Х. Яворська. – О. : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.
12. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 383/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1222.
13. Про затвердження Порядку відбору кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 1 груд. 2010 р. № 590. – К. : МВС України, 2010. – 13 с.

Надійшла до редколегії 22.02.2012

ЮХНО А. А. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ ПРАКТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ.

Обобщены и систематизированы теоретические и практические сведения по проблемам подготовки следователей для практических подразделений органов внутренних дел. Предложен авторский подход который заключается в том, что подготовку следователей должны осуществлять в своем большинстве высшие учебные заведения системы МВД Украины, усовершенствовав учебный процесс в соответствии с требованиями сегодняшнего дня, для реализации которых изложены конкретные предложения и рекомендации.

YUHNO O. SOME ASPECTS OF IMPROVEMENT OF INVESTIGATORS' TRAINING WHILE THE REFORMING OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

Theoretical and practical data on problems of preparation of investigators for practical divisions of internal affairs agencies are generalized and systematized. The author's approach which is that in the majority higher educational institutions of Ministry of Internal Affairs system of Ukraine should carry out the preparation of investigators, having improved educational process according to the present requirements is offered, and for their realization specific proposals and recommendations are stated.